

האליטה השלטת מפחידה מפני הרב-תרבותיות בשם "הטוב הכללי"

דו"ח ברכה מדיניות תרבות בישראל

כ"ץ אליהו וד טל. מכון ון ליר בירושלים, 75 עמ', לא ציון מחיר

נייר עמדה

על מדיניות התרבות של מדינת ישראל במאה ה-21

שבי"ם זר ואחרים. משרד הסדר, התרבות והספורט. 197 עמ', לא ציון מחיר

הורה שנה

לכאורה רנסנס תרבותי. לא בכל שנה מתברכת חברה בשני דורות עבי כרס השואפים לעסוק במצב התרבות. מתאים יותר לצרפתים או לאנגלים מאשר לישראלים. סמיכות הופעתם, ויזמרתם הדומה לנסח סדר יום למדיניות כללית של תרבות, מזמינה קריאה מדויקת של העמודים הרבים המצויים לפנינו, אבל לא פחות מכך גם מציבה סדרה של שאלות על הקשר שבין תרבות ומתפרסמים הדורו; על סוגי הקהל שעליהם ואלהים נכתבה על אסטרטגיות הייצור שלהם; ועל סיפור רייעל שמהם הם יונקים ברובד הגילוי והסמוי.

התרבות "הישראלית" רומינה הוגדרה מראשיתה כתרבות אתגר לאומית ולא כתרבות אזרחית. סוכניה המסורתיים הם המדינה ומה שמקובל לכנות "האליטה הישראלית". תרבות זו התארגנה בעיקר סביב שלושת הצירים המרכזיים של הלאומיות: התה (יהדות, ציונות, גבריות), טריטוריה (ארמת מולדת, ארץ הקודש) ושפה (עברית), תוך כדי שאיפה להומוגניזציה תרבותית ושטוש מתמיד של הגבולות בין אומה ללאום, בין מדינה לחברה, בין עם לארץ, ובין יהדות לישראליות. הספרות, הקולנוע, התיאטרון, המחול, המוסיקה והשירה עוצבו - מלמעלה או מלמטה - בידי מנגנונים ממוסדים שהכריזו קוראים, זאגרים והורדכיות תרבותית ברורות. באחרונה נרמזה שתוכן להם יתר כמה כוחות צנטרלי פוגליים המאיימים על מעמדה של ההגמוניה התרבותית לאומית, ואפי ציית ההשתחררות מן הלפיתה האיתנה של הלאומיות נתפסת כמחשית בה בעת הולכים ונשמעים ריבורים על אופציות לקיומה של חברה רב-תרבותית בישראל. ניתן לחלק את הכוחות הצנטריפוגלים הללו, באופן מלאכותי, לשלוש קטגוריות: ריבוי תרבותי; גלובליזציה וכוחות השוק; שיח אקדמי על רב-תרבותיות.

ריבוי התרבות נובע מכמה מקורות: השאיפות הלאומיות של הפל-סטינים אזרחי ישראל, ובעיקר תביעת חלק ממנהיגיהם לאוטונומיה תרבותית; הדיאקציה לאידיאלוגיית כור ההיתוך (שהמסמן הבולט ביר תר שלה הוא תופעת ה"ס"ט) התפתחותה של תרבות (למשל בספרות) נשית שאינה כפופה לז'אנר הלאומי; מאות אלפי עובדים זרים - מאפי ריקה, דרום אמריקה ומזרח אירופה - המפתחים בישראל תרבויות אתניות משלהם; גלי ההגירה הגדולים מאתיופיה ומברית המועצות, לרבות העובדה ששליש מן המהגרים מברית המועצות אינם יהודים. כל אלה מייצרים פסיפס תרבותי מרתק אשר מאיים על מרכזיות התרבות הלאומית ועל דמויות המופת שלה.

הקטגוריה השנייה היא זו של הגלובליזציה והאיום הטמון בה להתער רערות מעמד המדינה כמכל הומוגני של שליטה תרבותית ופוליטית. תהליך הגלובליזציה מלווה בהתעצמותם של אידיאלוגיה ניאורליבר-לית, תהליכי הפרטה, הון גדול וכוחות שוק אשר השפעתם על מוסדות התרבות הקאנוניים הגיעה לממדים מבהילים בעקבות הקמת הטלוויזיה המסחרית והפרטת ערוצי התקשורת. "פתיחת השמים" הביאה בסיכומו של יום ליריה באפקטיווי של הפילטרים הלאומיים.

הקטגוריה השלישית מבטלת כמה מודלים תיאורטיים המיובאים ארצה בעיקר בידי אנשי אקדמיה, וכיניהם: השיח הרב-תרבותי הליברלי אשר התפתח סביב הפמיניזם, תרבות השחורים התרבותית מרוכזת אחרות בארה"ב (למשל: צ'רלס טיילור, מייקל וולצר, או ויל קימליקא); התיאוריה הפוסטקולוניאלית שצמחה בקרב אינטלקטואלים של העולם השלישי ואשר מבקשת לייצר סוגי ריבוד תרבותי תוך כדי אבחון מחדש של היחסים בין מודח למערב (למשל: פרנץ פאנו, אדוארד סאיד, טלאל אסאד, הומי באבא, פאראט צ'רג'א) השיח הפוסטמודרניסטי, בעיקר הצרפתי, אשר מבטא ספקנות אונטולוגית ומבקש לבטא עקבות אפיס-טמולוגיים לביקורת ההיררכיות המודרניות (למשל: מישל פוקו, ז'ק דרי-דה, ז'אן פרנסואה ליוטר, ז'יל דלז' שיח האזרחות אשר צמח סביב הגירת העבודה באירופה ואשר ניסח מודלים של השתתפות בתרבות פוליטיות, ושל הקשר בין לאומיות לטרנס-לאומיות (למשל: יסמין סיסל, רוג'ר ברובקר).

למרות ההבדלים המובהקים בין מודלים אלה, הפך המושג "רב-תרבות תיות" - בעיקר בדיון הציבורי בארץ - לפח אשפה שאליו נחזקים בער-בוכה ובלא הכחנה מושגים ודעיונות שונים בתכלית.

הופעתם של שלושה כוחות צנטריפוגליים אלה הדליקו בשנים האחרונות גורד אדומה בקרב ציבורים מסוימים בישראל החוששים למעמדה של התרבות הלאומית, ולמעמדם שלהם כאליטות תרבותיות ותרבותיות. חרדה זו הצליחה לאתר ציבורים ממהנות פוליטיים שונים, הן מן הימין

הלאומי הרבק בעמדות של "הגיינה תרבותית" והן מן השמאל (הישן) שמתחיל לחשוש לאובדן ההגמוניה התרבותית שלו. המושג "רב-תרבות תיות" הפך לסדרין אדום בקרב חלק מהוגי השמאל הישן משום שנתפס כמחבל במאמץ של "המאבק המעמדי" ומדינת הרווחה (למשל: זאב שטר נהל); בקרב השמאל הלאומי-ציוני (למשל: אמנון רובינשטיין) או בקרב הימין הלאומי (למשל: כתב העת "תכלת") משום שנתפס כמאיים על מעמדה של הציונות; או בקרב "הציבור הנאור" על הלגיטימציה שהמר שג נתנו, לכאורה, לתופעות של ניהילים תרבותי, פונדמנטליזם דתי או לזניחניזציה של החברה הישראלית (למשל: עמותת "בשע" של פרופ' סורים למען חברה רציונלית). מושגים כמו "פוסט-ציונות", "פוסט-מודרניזם", "ניהיליזם", "פונדמנטליזם", "ברלנות" הפכו למסמנים שליליים של מצב התרבות החדש.

למחברי דו"חות התרבות המונחים לפנינו יכול היה להיות תפקיד מעצב בתיאור המכלול התרבותי שלפניו אנו עומדים, בהבחנת הכלכל הקונצפטואלי שנוצר ובהצעה של אסטרטגיות אנליטיות ופרקטיות להתמודד עם המציאות החדשה תוך כדי שימוש מושכל בממצאים אמפיריים (הקיימים למכבוד) על תופעות דומות בעולם.

ואולם שני הדו"חות המייצגים את ההזדמנות. במסווה של התמודדות עם אופציות הרב-תרבותיות ואגב שימוש ברטוריקה שהיא לכאורה תקינה פוליטית מרבית שני הדו"חות מתוך גורמה של המדינה ושל "האלי טות הישנות". במקום היומרה לנסח מדיניות תרבות "למאה ה-21", כפי שהבטיח אחד מהם, הם נכתבו מתוך אנטרניזם קונצפטואלי, פחד קמאי ועיסוק במצב תרבות שהיה, לא במצב שיהיה.

הדו"ח הראשון, אשר מומן על ידי קרן ברכה, נכתב בידי אליהו כ"ץ והד סלע ויצא לאור בהוצאת מכון ון ליר בירושלים. הוא מבוסס על שני סקרים גדולים: על ראינות ודינאים עם קבוצות של "מגוירי אוכלוסייה", ועל 11 ניירות עמדה של מומחים. דו"ח ברכה הוא דו"ח עשיר. הוא עוסק במבנה התמיכה כאמנויות, בקשר בין מינהל התרבות ליוצרים, ברפואי היצע וצריכה של תרבות, בקריטריונים לתמיכה ציבורית ובדילמות של היחסים בין מרכז לפרטפרייה.

ואולם למרות רוחב היריעה דו"ח ברכה אינו מסוגל להתמודד עם האתגר שמציב לפניו מצב התרבות החדש. מחברי הדו"ח בחרים לעקוף את מכלול השאלות התרבותיות שעל המדוכה ולהצטמצם באופן מתמיה לדיון בתרבות אליטיסטית: אמנויות הבימה (תיאטרון, מחול ואופרה), מוזיאונים ובמידה מסוימת גם קולנוע (לדו"ח יש ספחים המופיעים כמאמרים בכתב העת "פנים", 10, 1999).

עמדתם האליטיסטית של מחברי הדו"ח באה לידי ביטוי מובהק באר פן שבו הם מטפלים בשאלת הרב-תרבותיות. הדו"ח מזהה ארבע קבוצות של "אחרים" בחברה הישראלית: ערבים, חרדים, מוצרנים, עולים מחבר העמים. מתוך רשימה זו של "קבוצת האחרים" בולט העדרו של המגור האשכנזי, החילוני, הליברלי. העדר זה מניח את קיומה של קבוצה זו כמרכז הגמוני הציור תרבות גבוהה המבקש לחלק את ליטרת הבשר ל"אחרים". זו עמדה אשר משכחלת את המפקש הישנה של מרכז ופררי פריה ומרבת ממרומיה של ההיררכיה התרבותית הישנה.

מחברי הדו"ח נעדרים רפלקסיה לגבי הכשל הקונצפטואלי שהם מיי צדים. מתוך פרספקטיבה זו הם מרווחים לנו כי "להפתעתנו שמענו בער קר רטוריקה רב-תרבותית מרוכזת ואופטימית בהרבה מהצפוי" ("פנים", עמ' 10). מסקנתו העיקרית של הדו"ח היא שרב-תרבותיות אינה תופעה של ממש, וכי רוב הציבור מעוניין בצריכה של תרבות מערבית גבוהה. מסקנה זו מביאה להמלצה שיש להמשיך ולתמוך בפעולות תרבות אלה על ידי המדינה.

אילו הגיע לכאן משקיף מן החלל הייצון והיה קורא את דו"ח ברכה היה לומר על חברה הומוגנית למדי, הצודת תרבות גבוהה אשר אפילו קבוצות השוליים מכירות בה ורוצות להתיישר לפיה. איך היה מיישב המשקיף את הסטרייליות המשתקפת מן הדו"ח עם המציאות המרווחת על שסעים ומחלוקות בחברה הישראלית בין חרדים לחילונים, בין מוצרנים לאשכנזים, בין פלסטינים ליהודים, בין מהגרים לזוהיקים, על העובדה שרפואי ההצבעה מתארגנים לאורך קוים עדתיים?

אחד המכשירים שבאמצעותו מנהצת המציאות הקונפליקטואלית הוא הסקר. לסקרים יש ברדך כלל תפקיד חשוב בהבנה של חברה, אבל יש גם להכיר במוגבלותם. בהקשר של דו"ח ברכה נעשה פה הטא כפול: עקרוני ומתודולוגי. ברמה העקרונית נכשלים מחברי הדו"ח לעשות את ההבחנה בין "טוב כללי" רב-תרבותי אשר מתעצב מתוך דיאלוג בין קבר צות חברתיות על זהויותיהן התרבותן במסגרת של חברה אזרחית ומוק רטית, ולבין "טוב כללי" ליברלי-שמרני הדואג להבטיח את האופי הלאומי של המדינה באמצעות צמצום החברה האזרחית להלכי רוח המת בטאים באמצעות סקרי דעת קהל.

ברמה המתודולוגית שגו מחברי הסקר באופן שבו הסיקו את המסקנה שאין ביקוש גורח לתרבות שאינה אירופית. מסקנה זו מבוססת על שאלה המנוסחת כדלהלן: "למה היית רוצה שיהיו דומים חיי התרבות של רוב הישראלים?" כל גשאל היה צריך לבחור בין שלוש אופציות: ארצות מערב אירופה, ארצות הים התיכון וארצות המזרח. התוצאות לכאורה חר-משמעותיות. בממוצע רק 10% מן היהודים העדיפו תרבות מזרחית. יותר מכך: רק 15%-17% מן המוצרנים העדיפו תרבות מזרחית. מחברי הדו"ח משתמשים בתוצאות אלה כדי להצדיק את העדיפות של "תרבות המע-רב" גם בשביל המוצרנים.

ואולם מי שיקרא את האותיות הקטנות של השאלון ימצא שתי אסט רטיגיות סיקור מטרידות. האחת, שלפני הנשאלים הועמדה הבחירה בין

תרבות מזרחית לתרבות מערבית כבחירה דיכוטומית (חוסר אפשרות לסמן את שתיהן בו זמנית). האפשרות ששתי האופציות הללו עשויות להתקיים אצל אותו נשאל בו זמנית לא הועלתה בידי עורכי הסקר. כלר מר, הנחת מחברי הסקר על רב-תרבותיות היא של משחק סכום אפס. מרגע שאחת בן תרבות אחת, אינך יכול להיות בן תרבות אחרת. לא מפתיע שבאמצעות הגדרה כה פונדמנטליסטית של רב-תרבותיות הצליחו לקעקע את הלגיטימיות של התפיסה בכללותה.

אסטרטגיית סיקור שנייה היא האופן שבו נוסח ההסבר לשאלה. מחבר רי הסקר מציעים לנסקרים את תרבות ירדן ומצרים כדוגמה לכונתם בהגדרה תרבות מזרחית ("פנים", עמ' 123, לוח מס' 17; "פנים", עמ' 138, שאלה 65). כדאי כמובן לשאול עד כמה מייצגת התשובה לשאלה זו את המציאות הישראלית של שנת אלפיים. מה הסיכוי שמדווחים אשר עברו בחמישים השנים האחרונות תהליך מואץ של דה-ערביזציה יצביעו על תרבות ערבית כתרבות מועדפת? ההתכנסות לעבר הערבי הפכה לצידי מרכזי בקרטוגרפיה המנטלית של הלאומיות הישראלית בכלל ושל המוצרנים בפרט. האבסורדיות שבשאלה זו יכולה להיות מודגמת בעובדה שמצביעי ש"ס לא סימנו תרבות מזרחית כאופציה מועדפת משום שזו הוגדרה כערבית.

מחברי הדו"ח קיבלו איפוא את אשר ביקשו למצוא, ויצרו מציאות מעגלית השוללת את תופעת הרב-תרבותיות: "רב-תרבותיות (..) איננה הרבה יותר מסיסמה בעלמא, שערפולה עשוי או עלול לשרת בעלי עניין" ("פנים", עמ' 10). ואף מזהירים אותנו מפניה בחזון אפוקליפטי: "החברה ניצבת לפני סכנה ממשית של התפוררות. רב-תרבותיות מתפ-רצת תחתור תחת החלום להחיות את התנופה לקראת תרבות יהודית/ישראלית נולדת מחדש. רב-תרבותיות מרוסנת עשויה לסייע בכך, אבל זהו משחק מסוכן" (עמ' 67). אה: "האם זה טוב? לבטח לא לחב-דה מהפכנית השואפת לצעוד בכיוון כלשהו - ביחד" (עמ' 56).

את הדו"ח השני על מדיניות התרבות כתבה ועדה שמינה שר המרע, התרבות והספורט, מתן וילנאי, ובה תשעה חברים: זר שביט (יו"ר), מאיר אהרונוסון, קובי און, אנה איסקובה, משה לייסק, עזאל מנאע, הד סלע, עמוס קינן ויאיר שלג. אף על פי שדו"ח חפוז ומרושל זה משרתע על פני כמעט מאתיים עמודים, רק 26 עמודים ממנו נוסחו בידי חברי הוועדה. רוב רובו של הדו"ח עב הכרס מושתת על גספחים המכילים 47 ניירות עמדה המובאים "על אחריות הכותבים ובשמהם".

ניתן למצוא בו את כל הקלישאות המנטרות שראוי שיימצאו בדו"ח העוסק בתרבות אבל אין בו כמעט אף אמירה משמעותית, לבד משתי המלצות שספק אם יתקבלו ברצינות. האחת, המלצה להקצות אחריות מתקציב המדינה לתמיכה בתרבות ובהפצתה (לעומת פרומיל חצי כיום). השנייה, מתן מקום לאוטונומיה תרבותית ערבית וביטול האפליה רבת השנים ביחס לתרבותו ושפתו של המיעוט הלאומי הערבי. הוועדה לא אומרת דבר על האופן שבו יש לעשות זאת, ועל הסתירות הפנימיות שהוא ייצר ביחס לסמלים הלאומיים היהודיים.

הוועדה השלמת מט שפתיים לרטוריקה של רב-תרבותיות וגורסת ש"יש מקום לכל הקבוצות המבקשות לתת ביטוי תרבותי לעולמן הרג-שי, הערכי וההיסטורי". אולם הוועדה מסייגת מיד מסקנה זו ומכפיפה את אותו ריבוי לקיומו של מרכז משותף: "ההכרה בלגיטימיות של השר ני הריבוי אינה מתן לגיטימציה למציאות תרבותית משסעת ומפלגת". במלים אחרות, קיומה של מציאות רב-תרבותית אפשרי כל עוד היא מבר קרת ונשלטת בידי "ליבה תרבותית משותפת".

כדי לשמור על אותו מרכז מרבית הוועדה מגרונה של המדינה. הדו"ח מדבר על "חיי תרבות של מדינה" (יכול היה לרבר למשל על חיי התרבות של "חברה") ומעצים את כוחה של המדינה (למרות חילוקי דעות שהיו על כך, כנראה, בתוך הוועדה) כשחקן מרכזי בעיצוב תרבר תה של החברה: כמתווכת, מפשרת, מסדירה ומקצה של משאבים. המדינה, כך אנו לומדים, תשאף "להיזקק ליבה תרבותית משותפת ולהכרה במרכז משותף ובמערכת ערכים משותפת". הדו"ח אינו מוכיח כלל את תרבותם של תושבי הארץ שאינם אזרחי המדינה (מה שמכונה אצלנו "עובדים זרים") כיוון שעיסוק בהם היה משבש את הרציונל האזרחי ללי-בה משותפת. תפיסת הזהות הישראלית נתפסת כמובנת מאליה - כ"לי-בה" המשקפת לא קונצפטציה של "טוב כללי" הנתון לדיאלוג ולמו"מ, אלא כליבה קבועה מראש, מוכפפת ומוחזרת מלמעלה, מחזקת על ידי המדינה ומשמשת קריטריון לתגמול הקבוצות החברתיות על פי קרבתן למודל הלאומי.

כמו בדו"ח ברכה, גם כאן ההצעה על הליבה היא הצעה על הידר-כיה תרבותית מסחרתית ברודה, של הסדר ברמת המדינה האליטיות על הקצאה דיפרנציאלית של משאבים. חיוק לעמדות אלה של הוועדה נתנה היושבת-ראש שלה, פרופ' זר שביט, בכמה הודמנויות. בדיון על דו"ח ברכה במכון ון ליר (23.12.99) הכריזה שביט ש"רב-תרבותיות היא גזענות". בראיון לחדשות ערוץ 2 (1.3.00), בוויכוח על הכללת שירתו של דרוויש בתוכנית הלימודים, הכהיזה שביט את עמדתה ביחס לליבה המשותפת: "לפני שאנחנו דואגים לכך שילדי ישראל יכירו את מחמד דרוויש ואת סמי מיכאל, שללא ספק כדאי שהם יכירו אותם, היה כדאי שהם יכירו גם את נכסי התרבות הישראלית מביאליק, דרך עגנון ועד יהודה עמיחי". למרות דברי האפולוגטיקה של שביט על ביקורתו של מיכאל הנדלולץ ("הארץ, ספרים" 15.3), קשה שלא לראות הלימה בין עמדתיה של שביט לבין מסקנות הוועדה, ובין העמדות המופיעות בחלק מן הנספחים המשרתעים על פני 175 עמודים.

האליטה

המשך מעמ 4

על אף שהוועדה אינה מגדירה זיקה ברורה אל הנספחים, בחירת הדברים השונים מעידה על עמדת תיה. את הנספח העוסק ב"כור היתוך, פלורליזם ורבי תרבותיות" כתבו שלושה אנשי ציבור שהתבטאו בעבר בחריפות בגנות מה שמכונה "פוליטיקה של זהויות" או "דביתרבותיות". עמדתם מונחית על ידי תפיסת השמאל האמריקאי (למשל אצל טוד גיטלין בספרו: "The Twilight of Common Dream. Why Culture Wars is Wrecked by America משנת 1995") היוצא נגד הסכנה שבדביתרבותיות תפרק את האופוזיציות המסורתיות הנוקשות של שמאל וימין. התוצאה היא עיסוק בפוליטיקה המעמדת תוך כדי ניסיון לדלג אל מעבר ל"תרבות". מה שמאפשר מהלך זה ברמה הטקסטואלית הוא, בין השאר, הפרדת הנספח העוסק בדביתרבותיות מן הנספח העוסק ב"מעמד התרבות הערבית". כלומר רביתרבותיות היא איב המאבק המעמדי בקרב האוכלוסייה היהודית בלבד.

דניאל גוטווין יוצא בהתקפה (לא בלתי מוצדקת) על מנגנוני השוק ורואה בדביתרבותיות בסיס לשלטון תרבות דייטינג ופירוקו של מרכז אשר יוכל לעמוד מול בעלי ההון (עמ' 55-57). קשה שלא להסכים עם עמדתו החד-משמעית של גוטווין נגד מנגנוני השוק, אבל הכוח שתפיסתו מעניקה למדינה ולזהות התרבותית (יהודית-אשכנזית) שהיא מייצרת מטריד לא פחות. ראשית, עד היום לא ראינו שהמרכז (המדינה) יצא להגנת החלשים. אם בכלל, שיתפה המדינה ומשי תפת פעולה עם ההון הגדול. שנית, ניתן לומר משהו גם בזכות מנגנוני הפירוק של כוחות השוק. לדוגמה, הפלסטינים אורחי ישראל היו שמחים מן הסתם לראות את כוחות השוק אורחים להקצאת קרקעות המדינה במקום מדיניותו המפלה של מינהל המקרקעין. אם

כוחות השוק של מוסיקת הקסטות הצליחו לשבור מונופול "ישראלי" בן הרבה שנים (בתמיכת המדינה) על מוסיקת הרוק, יש לומר לעתים משהו בזכות הכרזת האלה. גרסתו התרבותית של גוטווין מוכפפת למאבק המעמדי שלו. זה אמור לייצר זהות תרבותית בין כל הנאבקים, אף על פי שחלק מן השותפים למאבק מנסים לטעון זה זמן רב ששותפות זו אינה השותפות היחידה האפשרית.

נסים קלדרון משתמש בהגדרה אתה, קיצונית, של מושג הדביתרבותיות: תופעה שבה קבוצות או עדות חיות חיים נפרדים אלה מאלה, כמו תצורת האדמו"דים השונים (עמ' 61-58). קלדרון אינו מקבל את ההגדרה של תרבות כהכנייה אפיסטמית המתוחזקת דרך אחרים משמעותיים. תחת זאת הוא מאמץ הגדרה מהחננית וסטטית של תרבות המובילה אותו גם להנחה על העדר דיאלוג ועל רלטיוויזם תרבותי. תרבות במודל הדביתרבותי היא תהליך פוליטי דינמי (לא קיבוע גבר לת סטטיים), המבוסס על ההנחה שקיומו של "אחר" הוא משמעותי בעיצוב התרבות שלך. לכן היכולת של הפרט לכונן את עצמו כסובייקט פוליטי (שכה מטריד דה את קלדרון, הרואה בפרגמנטציה התרבותית סכנה לסולידריות מעמדת) קשורה להבנת הפרט את עצמו כמכונן על ידי "אחרים" באופן מתמיד. היכולת של קלדרון להתייחס את הדביתרבותיות בהגדרתה כאוסף של מרחבים תרבותיים נפרדים מתאפשרת בין השאר גם בגלל מבנה הדרו"ח, המייחד את מושג הדביתרבותי תיות לאוכלוסייה היהודית תוך כדי שהוא מתייחס לאוטונומיה התרבותית הערבית כחלק נפרד שלו. יוצא אפוא שהדרו"ח סובלני לכאורה כלפי תרבותם האחרת של הפלסטינים (לפחות ברטוריקה שלא נבדח נה במבחן המעשה) אבל בלתי סובלנית כלפי שונות תרבותית פני-יהודית, שנתפסת כמאיימת על הסר לידריות הלאומית.

הטקסט השלישי המופיע בנספח העוסק ברבי תרבותיות הוא זה של זיוה שטרנהל (עמ' 62-65).

שטרנהל מסמנת את מה שהיא מכנה "משבר תרבותי" ומובילה אותנו דרך סכנותיה בלי לפסוח על הנאציזם, או על אובדן הסרגלים המוסריים הנובעים מניהר ליום תרבותי כמו במקרה של המרקוז דה סאר ו'הודו' בטאיי (כך במקור: עמ' 63). יותר מכך, לטענתה היתה זו האמנות אשר תרמה ל"טשטש את הגבול בין טוב ורע" ול"פירוק כל נורמה אפשרית" (עמ' 63). לטענה תה של שטרנהל: "הבריחה לארון הספרים היהודי או לתרבות המזרחית ה'אזנתנית' היא מאותות המשבר התרבותי" שאנו נתונים בו, "המוליד כסופו של דבר גם רעיונות שמרניים ריאקציוניים כמו-אלה של מאיר אריאל" (עמ' 64).

אכן יש משהו מלמד על הבחירה של הוועדה לבקש מן השלושה לשמש דוברים מרכזיים של תופעת הרבי תרבותיות, ולקבל את הגדרותיהם ואת עולם הדימויים המפחיד שבו השתמשו כמייצגים נאמנים של מרחב התופעה. ניתן היה לחשוב על אינטלקטואלים מקומיים אחרים אשר מביעים עמדות אחרות לגמרי, ואשר היו גם מבהירים את הבלבול השורר היום בשיח הציבורי על מהי "דביתרבותיות", מהם גבולותיה, ומה מלמדים עליה המחקרים בעולם. אין צורך לזהות רבי תרבותיות מיד עם ניהיליזם מוחלט או עם קיומם של מרחבים תרבותיים נפרדים. יש היום הרבה מאוד עבר דות שמאפשרות התייחסות מורכבת יותר ופונרמנט ליסטית פחות לתופעות התרבותיות (למשל צ'רלס טיילור ב-"The Politics of Recognition" משנת 1992; או יוסי יונה במאמרו ב"אלפיים" בשנת 1998).

הפחד שמחברי הדרו"ח מייצגים הוא כמעט פחד הובי סיאני. פחד מאנרכיה (תרבותית), מירידת מעמדה של המדינה בעיצוב התרבות הלאומית והאיום ש"בכוחות השחור" של מגמת הדביתרבותיות. הוועדה מרבת את שפת המדינה ואת שפת הלאומיות בקול ברור. אלא שהלווייתן שאצלו היא מציעה להפקיד את הכוח אינו הלווייתן הדקיק של הובס, אלא עבה הרבה יותר. האם חששה של הוועדה מן האיום שבדביתרבותיות הוא אכן

איום של ממש? יש על כך מחקרים בעולם, מחקרים אשר אף לא אחת מן הוועדות לא התייחסה אליהם. למשל, במחקר שהתפרסם בנובמבר 1999 בכתב העת האמריקאי לסוציולוגיה (American Journal of Sociology) מוצאים פול סטטס ורוד קופמנס (Ruid Koppmans & Paul Statham), שתיבעותיהן התרבר תיות של קבוצות אתניות (עובדים זרים בגרמניה ואני גליה) מעוצבות בתוך מודל האזרחות של המדינה שבתוכה הם מצויים, ומוכתבים על ידי בלא שיקראו תיגר של ממש על כוחה של המדינה. מסקנתם היא שהתרבות האתנית מתארגנת לצדה של התרבות הלאומית ומפנימה את ההיררכיות שלה. קשה להקיש ממחקר זה באופן ישיר על ישראל, אבל יש בו משהו המעיד על ההגזמה בבהלה שאחזה בוועדות, גם לשיטת תן. אפשר להסיק גם מסקנה חזקה יותר: שהצבתו של איום הדביתרבותיות כסיפור העל של הדרו"ח משמר עתנו הפחדה, ועוד יותר: לגייטימציה לחינוך ירן של הלאומיות, המדינה והאליטות התרבותיות הישנות. מה משותף אפוא לשני הדרו"חות? שניהם מעוגנים בתפיסה של "טוב כללי". דרו"ח ברכה מרכז בשם "טוב כללי" המבוסס על דעת קהל המאמצת את התרבות הגבוהה של האליטה הישנה; דרו"ח משרד התרבות מרכז בשם "טוב כללי" ממלכתי המעוצב על ידי הלאומיות הצינית הלוכשת כסות אוניוורסלית תחת המעטה של מדינת הלאום.

שני הדרו"חות, למרות ההבדלים הניכרים באיכותם המקצועית, מחמיצים את ההזדמנות להתמודד עם השאלה המרכזית שעל סדר היום: מה באמת מצב התרבות החדש וכיצד יש להתמודד עם חברה רבי תרבותית. קשה להבין כיצד כותבים אשר עמדתם כלפי רביתרבותיות היא אפרורי אמביוולנטית כל כך, שלא לומר שלילית, יכולים להציע ניתוח bona fide ברבר אפשרות יישומה בישראל. ניסיון כזה נידון מראש לכישלון. הדרו"ח על מצב התרבות בישראל עדיין צריך להיכתב.